

Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn.

21./10. 1905 — 27./6. 1921.

Af Pastor H. F. Petersen-Flensborg.

En selvstændig dansk Menighed i Flensborg er der først Tale om i 1851 efter Treaarskrigen. Men lige siden Reformationen var Helligaandskirken forbeholdt den danske Prædiken, som dertil ansatte Præster holdt for saadanne, der af sproglige Grunde havde Trang dertil og Gavn deraf. Derfor blev Kirkens Navn »den danske Kirke«, et Navn, den har beholdt indtil i Dag.

Den frie danske Menighed fik Sognebaandsfrihed for sine Medlemmer og egne Skoler. Men da Tyskerne drog ind i Byen i 1864, afskedigede de den 20. August de to danske Præster og opløste de den 23. November den danske Menighed.

I Overgangstiden til 1869 var der endnu ansat en særlig — daarlig lønnet — dansk Præst til at prædike og forrette kirkelige Handlinger paa Dansk. Men de Danske hørte iøvrigt til de Sogne, i hvilke de boede, og deres kirkelige Handlinger skulde indføres i de tyske Kirkebøger ligesom før 1851.

I 1869 bliver Andenpræsten ved Frue Kirke samtidig dansk Præst, og indtil 1900 er der dansk Gudstjeneste hver Søndag. Men den 18. Juli 1900 træffer Konsistoriet den Bestemmelse, at Gudstjenesterne skal indskrænkes til hver 2den Søndag og dansk Konfirmation bortfalde.¹⁾ En Vinter igennem prædiker den danske Præst, Carsten Petersen, dog hele to Steder paa Dansk, altsaa en Gang hver Søndag, nemlig skiftevis i Helligaandskirken og Bethlehemskapellet i Byens nordlige Udkant.

Vel havde Danskerne siden 1864 Gang paa Gang indsendt Protester og Andragender til Værn om det danske Kirkeliv i Flensborg, men først i 1905 kommer Stødet til Samling gennem »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, som siden hen skulde sætte Frugt i den danske Menighed, vi har i Dag.

---

¹⁾ Regulativet for de danske Præster er aftrykt i min Bog »Danske i Sydslesvig« (1933) S. 89—90.

Midt i Oktober Maaned 1905 indeholdt Byens Blade to enslydende Annoncer — paa Dansk og Tysk ved Siden af hinanden — af følgende Indhold:

Kirkeligt Samfund.

Paa given Foranledning tillader sig undertegnede at opfordre Medborgere, Mænd og Kvinder, der er Venner af den danske Gudstjeneste, til at overvære et Møde for at danne et Samfund med det Formaal at støtte Afholdelse af dansk Gudstjeneste i Flensborg. Mødet afholdes Lørdagen, den 21. Oktober, i Ynglingeforeningens Forsamlingshus, Nørre Gravene 70, Kl. 8½ præcist.

Flensborg, den 14. Oktober 1905.

A. E. Colding.   Ludolph Jessen.   J. C. Paulsen.
L. Poulsen.   P. Thomsen.

Om Anledningen til dette Skridt oplyser et utrykt Privatbrev¹⁾ fra den daværende Præst, Pastor Christian Nielsen, født 1870 i Rinkenæs og ansat ved Helligaandskirken siden Juli 1903, til Redaktør Jessen ved »Flensborg Avis«:

Flensborg, den 28. September 1905.

Høitærede Herr Redactør Jessen!

Jeg mindes gjerne Deres imødekommende Deltagelse i det Anliggende, hvilket jeg forleden forelagde for Dem: Prædikestolens Salg. Jeg troer dog, det er gavnligt, at jeg skriver til Dem, hvad jeg veed og tænker om denne Sag, og jeg tør vist bede Dem om Deres Medhjælp og Raad.

Jeg sagde sidst, at Stolen var solgt for 500 Mark, og at saa Klosterets Forvaltning skulde sætte en ny. Saaledes maa Sagen ogsaa være bleven drøftet, men den forholder sig dog nu saaledes, at der vel allerede er betalt 500 Mark, men at St. Jørgen Sogn endvidere forpligter sig til at oprette en ny Stol. Menigheden agter at betale 800 Mark for samme.

Salget gaaer vel ligesaafuldt ud fra den yngre Hr. Selck som fra Pastor Lensch, thi Klosteret erklærede ikke at have Penge til Raadighed for at faae Kirken malet. Salget foregik nu desværre saaledes, at ikke engang Provsten vidste noget derom, langt mindre jeg, saa at det var umuligt at forebygge Salget. Contrahenterne kunde jo ogsaa for det første afvise enhver fremmed Indblanding. Jeg har lidt under denne Sag. Ogsaa Provsten er imod Salget. Dog troer jeg, vi maa her regne med

---

¹⁾ Ligesom de benyttede Dokumenter i Samfundets Arkiv.

en beklagelig Kjendsgjerning. Klosteret er en juridisk Person og raader ogsaa over kirkeligt Bohave. I hvert Fald er Consistoriet for Tiden i Tvivl, om det kan afværge Salget, og det har derfor sendt Synodeudvalgets Protest eller Betænkning tilbage til ny Overvejelse. Under disse Forhold troer jeg, at en Petition fra dansk Side ikke engang vilde støtte Sagen, fordi det danske Ønske og Krav allerede vurderes uden en saadan. Jeg har aldrig haft stor Tiltro til Petitioner og kan ogsaa nu allermindst gjøre mig fortrolig med en saadan Idé.

Klosteret og St. Jørgen er endog rede til at hævde deres Selvraadighed i denne Sag overfor Consistoriet, hvis dette skulde nægte sit Samtykke.

Ligesaa vilde hverken Consistoriet eller Regjeringen have Ret til Indsigelse, hvis Klosteret vilde sælge Kirken til et privat Consortium eller et Kirkesogn. Kirken skal kunne faaes for 20,000 Mark, og Klosteret vil hjertegjerne sælge.

Nu, jeg maa ikke opholde Dem for længe med dette. Jeg troer, den dansktalende Menighed er tvungen til at finde sig i Sagen. Jeg agter nu at beranime en Forsamling og bede ansete Herrer om at tage Del i den, dels for at give fornødne Meddelelser, dels for at drøfte, om vi ikke ved denne Lejlighed skulde sørge for det nye Alter. Væsentlige Dele af vort Alter holdes kun sammen ved Farven; jeg troer, at en Reparation eller kunstig Conservering er ugjærlig; i alt Fald er den uforholdsmæssig dyr; ogsaa Hatten over Prædikestolen og denne selv trænger til Fornyelse. Derimod vilde man faae et smukt nyt Alter, svarende til Stolen, for 300 Mark. Vistnok vilde Kirkeforstanderskabet i Byen bidrage dertil, og jeg turde henvende mig til mangt et Handelsfirma.

Overfor de givne Forhold veed jeg ikke, hvad der ellers kan opnaaes. Vi kan ikke beholde Stolen; kun et juridisk Middel kunde hjælpe os, og det har vi ikke; Alteret kan vi heller ikke beholde, fordi det snart kan falde helt sammen.

Jeg beder i disse Dage navnkyndige Herrer om at ville forsamles i Sommers Hotel paa Torsdag, den 5. October Kl. 5. Jeg synes, det kan i alt Fald kun være tjenligt.

Dog tillader jeg mig at bede Dem om en kort Samtale forinden, Torsdag Formiddag.

I taknemmelig Ærbødighed

Nielsen.

Dagen efter berammede Sammenkomst modtager Red. Jesen fra Pastor Nielsen følgende:

Protocoll over Mødet i Sommers Hotel i Flensborg den 5. October 1905 angaaende Prædikestolens Salg og Alterets Fornyelse i Helligaandskirken.

Tilstede vare: Hr. Sommer, Herr Bankdirektør Thomsen, Herr S. Schmidt, Hr. Ludolf Jessen, Weedermann sen. og jun., Hr. Redactør Jessen, Hr. Direktør Nielsen, Hr. L. Poulsen, Hr. Hansen, Nørregade 66, Hr. Korsholm, Hr. Capt. Røder og Capt. Miang, Pastor Lensch, Pastor Nielsen.

1. Forsamlingen udtaler sin Beklagelse over den Meddelelse, der er gjort den vedrørende Salget af Prædikestolen i den danske Kirke, men anser sig ikke for competent til, for Øjeblikket nærmere at tage Stilling til Sagen, hvilket den mener at burde overlade til et Samfund, som skal stiftes til Varetagelsen af den danske Gudstjenestes Interesser.

2. Efter at Herr Pastor Lensch havde holdt et historisk Foredrag om den danske Gudstjeneste i Flensborg og sluttet den med den Bemærkning, at Varetagelsen af den danske Menigheds Tarv lammedes ved, at der savnedes en Organisation paa 6 Mand, der kunde forberede Stiftelsen af et saadant Samfund. Til denne Comité valgtes:

Hr. A. E. Colding, Toosbygade; J. C. Paulsen, Moltkegade; Hr. Direktør P. Thomsen, Nystaden; Hr. Fabrikant Lud. Jessen, Nørregade; Hr. Kjøbmand Severin Schmidt, Nørregade; Hr. Grosserer L. Poulsen, Angelbogade.

[Undertegnet af]: H. W. Weedermann. S. Schmidt. W. G. Røder. Pastor Nielsen.

[Tilføjet:]

Ærede Herr Redactør! Jeg sender Dem et Exemplar af Protokollen fra i Dag; jeg har rigtig ikke Tid til at skrive fler med det første. Paa Grund af Forsamlingens foreløbige Karakter kan jeg vel afstaa fra Skriftstykkets Stadfæstelse. Af samme Grund troer jeg jo, at det er tjenligt nu at fremskynde Sagen. Jeg er glad for, at den almindelige Forsamling ikke skal drøfte Anliggendet angaaende Prædikestolen, og jeg er jo nu først interesseret igjen, naar den paatænkte Comité er valgt og skal begynde sin Virksomhed. Vores forberedende Beslutninger er efter mit Skjønne for private og betydningsløse til at meddeles videre.

Ærbødigst

Nielsen.

Et nyt Brev, dateret 7. Oktober, oplyser om Stillingen til Provsten:

Ærede Herr Redactør!

Efter min Mening fører Provst Nieses Stilling det med sig, at han maa indbydes til den paatænkte Forsamling. Jeg troer rigtignok ikke, at han kommer. Tidspunktet vil da endnu være for tidligt, ikke betydeligt nok. Saaledes indbød jeg ham ogsaa sidst. Han burde ogsaa drøfte og godkjende den vordende For-

enigs Statutter, inden de vedtages. Jeg troer, det er helt uundgaaeligt for den store Vanskeligheds Skyld. Denne bestaar jo deri, at vi skal vinde noget tilbage igjen, og det er jo ikke Tradition at give tilbage. Regjeringen vil tale det afgjørende Ord og holde sig til Provsten. Jeg har store Betænkeligheder overfor vor Sag, fordi jeg tvivler, om Regjeringen, uden Forhaling, giver sin Stadfæstelse. Pastor Lensch har vi i den Henseende at misunde noget for. Nu mener jeg derfor, at Provsten i bogstavelig og nøiagtig Forstand maa spares for enhver, ogsaa den mindste Overraskelse. Jeg vil gjerne, hvis Comiteen opfordrer mig dertil, selv indbyde Provsten; men dette gjøres jo aldeles ikke behov. Hr. Severin Schmidt t. Ex. er jo vant til at samfærdes med Provsten.

Provst Niese bemyndigede mig til at meddele, at han havde været imod Stolens Salg og forelæste ogsaa det vedkommende for mig i Beretningen. Men jeg er ligesaa vel og ligesaameget forvisset om, at han ogsaa endnu vil fremme vor Sag, som den nu er. For den store Vanskeligheds Skyld skulde der holdes fjernt alt, hvad der kan vække Opsigt, give Anstød eller lige-frem: hvadsomhelst der blot kan have Skin af Politik eller Forulempelse. I vor Bestræbelse at opnaa noget, holder jeg dette Synspunkt for rigtigt. Endog Udtrykket »Varetagelsen af den danske Gudstjenestes Interesser« kan fortolkes som aggressivt. Er vor Interesse bleven omtvistet fra nogen Side? Mein Lieber! Wir leben ja im tiefsten Frieden¹⁾! kunde man faae at høre. Vi har tænkt paa det allertammeste: dansk Kirkeforening. Det øvrige kan følge i Statutterne.

Leiligheden til at foretage noget, er gunstig, hvis blot Veiret er gunstigt paa det store Hav, men det kan ingen raade over. Det seer ud til, at Provsten vil samle saa mange som muligt omkring sig; Kirkeskattens Anliggende, hvis Enkeltheder De vil vide om, har fremkaldt et større Røre og vakt mere Opsigt og havt flere Følger, end man først skulde tænke. Endvidere har Provsten i Ønsket om at forfremme Fruesognets Indflydelse og Overvægt for Alvor genoptaget Helligaandskirkens Kjøb med tilhørende Jorder. I allernærmeste Tid vil dette store Anliggende beskæftige Forstanderskabet og vistnok forelægges Collegierne og derved naae hen til Offentligheden. Provsten har alt-saa Collegiernes Velvilje særligt behov, og vi ville ved deres nu-værende Sættelse nok opnaae tilfredsstillende og tilstrækkelige Garantier. Saa langt og saa længe Provsten gaer med i vor Sag, kan jeg selvfølgelig ikke staae tilbage.

Jeg var i Forveien forvisset om, at De tager mine smaa Privat-Meddelelser for hvad de ville være, lidt Materiale til Deres Overvejelser.

Ærbødigst

Nielsen.

¹⁾ Kære! Vi lever jo i den dybeste Fred!

Med største Spænding imødesaa man det ovenfor nævnte Stiftelsesmøde den 21. Oktober. Det blev stærkere besøgt, end man havde ventet. Allerede et Kvarter før den fastsatte Tid var den lille Sal, som var bestilt til Mødet, fuld af Mennesker, og man maatte flytte Forsamlingen til den store Sal ovenpaa. Der var mødt 245 Mænd og Kvinder.

I sin Indledningstale gav Grosserer Lorens Poulsen, der senere valgtes til Ordstyrer, Meddelelse om, hvorledes Tanken om Samfundets Oprettelse var fremkommen, og at der ved en Sammenkomst den 5. Oktober af Pastor Lensch var bleven givet Oplysning om, at Klostret vilde sælge Prædikestolen i Helligaandskirken til den nye Kirke i Jørgensby. Pastor Lensch udtalte ved denne Lejlighed, at den Menighed, som samles i Helligaandskirken, savner et Organ til at varetage sine Tarv, hvorfor det maatte anbefales den at danne et Samfund. For nogle Aar siden, da der var en Deputation hos Provst Niese for at protestere mod Indskrænkningen af de danske Gudstjenester, havde Provsten givet et lignende Raad. Ved den omtalte Sammenkomst forleden var man bleven enig om at følge disse Raad, og det Udvalg, som var bleven dannet i dette Øjemed, havde derfor sammenkaldt det nuværende Møde.

Som Medlem af Udvalget forelagde Bankdirektør Thomsen en Resolution angaaende Oprettelsen af et »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, som ved at indskrives i Foreningsregistret kunde faa Rettigheder som en juridisk Person.

Derefter drøftedes og vedtoges de foreslaaede

Vedtægter.

§ 1.

Samfundet har til Formaal at støtte Afholdelse af dansk Gudstjeneste og kristelige Møder samt udbrede opbyggelig Læsning og yde Hjælp til trængende.

§ 2.

Samfundets Navn er »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«. Det har sit Sæde i Flensborg og skal søges indført i Foreningsregistret.

§ 3.

Som Medlemmer optages Mænd og Kvinder i Flensborg og

Omegn, der ønsker at fremme Samfundets Formaal. Er en Familiefader Medlem, kan tillige hans Hustru og voksne Børn tage Del i Medlemsmøderne, men de kan ogsaa særskilt lade sig indskrive som Medlemmer og yde deres selvstændige Aarsbidrag.

Optagelsen af nye Medlemmer foregaa paa et Bestyrelsesmøde og vedtages med simpelt Flertal. Frivillig Udtrædelse af Medlemmer kan kun foregaa een Gang om Aaret, til Nytaar, og maa anmeldes to Uger i Forvejen til Bestyrelsen. Ved Dødsfald gaar Medlemsstillingen over paa den vedkommendes Hovedarving, der i hvert Fald vedbliver at være Medlem indtil næste 31. December. Udelukkelse af Medlemmer som Følge af utilbørlig Adfærd kan kun efter Bestyrelsens Forslag vedtages paa et almindeligt Medlemsmøde med to Tredjedele af de forsamledes Stemmer og træder da straks i Kraft. Udtraadte og udelukkede Medlemmer mister ethvert Krav paa Samfundet.

§ 4.

Medlemsbidraget fastsættes for et Aar ad Gangen af Medlemmerne selv efter deres Evne, men kan ikke være under en Rigsmark om Aaret. Det opkræves hvert Halvaar, i September og Marts, med sit halve Beløb, men kan ogsaa udredes paa een Gang for hele Aaret. Frivillige Bidrag modtages.

§ 5.

Bestyrelsen bestaar af otte Mænd og fire Kvinder. Den udvælger af sin Midte for et Aar ad Gangen en Formand, en Næstformand, en Sekretær og en Regnskabsfører. De mandlige Bestyrelsesmedlemmer vælges paa et almindeligt Medlemsmøde. Der afgaar to Bestyrelsesmedlemmer hvert Aar, de første Gange ved Lodtrækning, senere efter fire Aars Forløb.

Udtræder et Medlem af Bestyrelsen, inden de fire Aar er omme, kan den foreløbig indoptage en Stedfortræder, indtil et nyt Bestyrelsesmedlem kan blive valgt paa et almindeligt Medlemsmøde. De kvindelige Bestyrelsesmedlemmer udvælges af den øvrige Bestyrelse for fire Aar, dog saaledes, at der afgaar et Medlem hvert Aar, de første Gange ved Lodtrækning.

Til Bestyrelsesmøderne kan Formanden tilkalde Præsten ved den danske Gudstjeneste samt ved Lejlighed andre passende Personligheder for at deltage i Raadslagningen, medens de dog ikke har Stemmeret.

§ 6.

Bestyrelsen afgør alle Samfundets mindre Anliggender og varetager de løbende Forretninger. Afgørelser tages ved simpelt Flertal. I Tilfælde af Stemmeliged gør Formandens Stemme Udslaget. Sager af større Betydning, særlig ogsaa Udgifter, der overstiger Halvdelen af Medlemsbidragene for et Aar, vedtages af et almindeligt Medlemsmøde, der indkaldes mindst tre Dage i Forvejen, ved Kundgørelse i Blade, som Be-

styrelsen udvælger. Kundgørelsen maa indeholde Dagsordenen for Mødet.

Et Medlemsmøde afholdes hvert Aar i Oktober Maaned, og dette er Samfundets Hovedmøde, paa hvilket der gives Beretning om Virksomheden, aflægges Regnskab og foretages Valg. Protokollen paa Generalforsamlingen underskrives af Bestyrelsens Formand eller et andet Medlem af Bestyrelsen.

Foruden dette Aarsmøde afholdes almindelige Medlemsmøder, naar der foreligger vigtige Sager til Drøftelse, og Bestyrelsen skønner det nødvendigt eller tredive Medlemmer med Navns Underskrift andrager herom hos Bestyrelsen.

§ 7.

Samfundet kan erhverve rørlig og urørlig Ejendom. I Tilfælde af, at Samfundet opløses, varetages Formue og Ejendom af følgende tre Herrer, Grosserer J. C. Paulsen, Bankdirektør P. Thomsen og Grosserer L. Poulsen, der dog kun kan raade derover i Overensstemmelse med Samfundets Formaal. Fratræder een af disse Mænd, enten ved Dødsfald eller paa anden Maade, kan de to andre tilkalde en Efterfølger, der dog paa næste Medlemsmøde ved Valg maa stadfæstes eller afløses af en anden.

§ 8.

Samfundet er stiftet den 21. Oktober 1905, og dets Vedtægter træder straks i Kraft.

Et meget livligt Ordskifte udspandt sig om Spørgsmaalet, hvorvidt Præsten ved den danske Gudstjeneste skulde være selvskrevet Medlem af Bestyrelsen. I Udkastet til § 5 var foreslaaet, at Præsten skulde kunne tilkaldes til Bestyrelsens Forhandlinger. En Taler meddelte, at Provst Niese vilde sætte Pris paa, at Præsten blev stemmeberettiget Medlem af Bestyrelsen. Dette var der ingen Stemning for paa Mødet. Flere Talere gjorde gældende, at medens Bestyrelsen uden Tvivl gerne vilde tilkalde den nuværende Præst til vigtige Forhandlinger, saa skulde man ikke indgaa nogen Forpligtelse for Fremtiden, da den danske Menighed ikke havde Indflydelse paa, hvem Myndighederne indsatte til Hjælpepræst i Vor Frue Sogn og Prædikant i dansk Kirke.

Ved Valget af de 8 Mænd til Bestyrelsen valgtes Colding, Lud. Jessen, J. C. Paulsen, L. Poulsen, P. Thomsen, Pastor Nielsen, Gasværksinspektør H. Madsen og Rentier Chr. Bræundle.

2 Dage senere valgtes L. Poulsen til Formand, P. Thomsen til Næstformand, Lud. Jessen til Regnskabsfører og J. C. Paulsen til Sekretær, medens man supplerede sig med følgende 4 Kvinder: Fru Redaktør Jessen, Frk. Johanna Frohne, Frk. Alexandra Johannsen og Frk. Marie Christiansen.

Inden vi — paa Grundlag af utrykte Kilder — gaar over til at skildre det oprettede Samfunds Virksomhed, skal bemærkes, at Pastor Nielsens Tanke om en Fornyelse af Alteret glider helt i Baggrunden, ja, forsvinder helt i den offentlige Diskussion for senere at blive optaget paany i 1912 af Pastor Th. Mathiesen — se hans Brev til Lor. Poulsen af 13. 6. 1912 nedenfor. Men fornyet blev Altret først ved Helligaandskirkens store Istandsættelse i 1926—27, efter at den nye danske Menighed havde lejet den og skaffet Pengene til Veje — til Alteret med officiel tysk Hjælp.

Samfundets Virksomhed.

Vedtægelserne paa Samfundets første egentlige Bestyrelsesmøde den 17. November 1905 viser de Veje, man vilde slaa ind paa for at værne om og ophjælpe det danske Kirkeliv i Flensborg.

Først faar Sekretæren Bemyndigelse til at ansøge Amtsretten om at faa optaget Samfundet i Foreningsregistret og tildelt det Rettigheder som juridisk Person. Denne tilsyneladende rent formelle Sag volder saa store Vanskeligheder, at den aldrig bliver Virkelighed. Efter en lang Ventetid modtager Samfundet Amtsrettens Svar — dateret 30. December 1907, altsaa samfulde 2 Aar efter Ansøgningen — at Byens Politikontor paa Grundlag af § 61 i Bürgerliches Gesetzbuch har gjort Indsigelse imod Samfundets Indførelse i Foreningsregistret, fordi Foreningen har baade et politisk og et religiøst Formaal, (»weil der Verein sowohl einen politischen, wie religiösen Zweck verfolgt«). Saa sent som 30. December 1920 oplyser Provst Niese, at Frue Sogneforbund ikke kan afgive Helligaandskirken til en Forening (»Verein«), ligesaalidt som det agter at opgive de af det baarne regelmæssige danske Gudstjenester til Gunst for en Foranstaltning, der træffes af en fri Sammenslutning (»einer

freien Vereinigung«). Altsaa: officielt faar »Kirkeligt Samfund«
ingensinde nogen sikker, anerkendt Stilling.

Som næste vigtige Punkt paa Dagsordenen vedtog Bestyrelsen at indsende følgende Skrivelse til Klosters Bestyrelse vedrørende Salget af Prædikestolen, eventuelt Overtagelse af Helligaandskirken og foreløbig Afholdelse af danske Gudstjenester en Gang hver 14. Dag foruden de sædvanlige. Andragendet indsendtes paa Dansk med vedføjet tysk Oversættelse.

Til den ærede Bestyrelse for Klostret

Flensborg.

De undertegnede har herved den Ære at meddele den ærede Bestyrelse for Helligaandsklostret, at der i det Øjemed at varetage den danske Gudstjenestes Tarv og at repræsentere den danske Menighed her paa Stedet under 21. Oktober er stiftet et »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, der har valgt de undertegnede til sin Bestyrelse.

Efter den første Medlemsliste tæller Samfundet 458 Medlemmer, og det haaber snart at samle alle, der besøger den danske Gudstjeneste, hvorefter det venter fra alle Sider at blive anset for en gyldig Repræsentation for den danske Menighed her i Byen. Som saadan vil det næppe savne nogen Adkomst til at indlede en Forhandling om den herværende danske Kirkes Anliggender.

I Henhold til den Skrivelse, som den ærede Klosterbestyrelse under 27. Oktober rettede til medundertegnede A. E. Colding¹⁾, tillader vi os paa den danske Menigheds Vegne at udtale vor levende Beklagelse over Planen om at sælge Prædikestolen

¹⁾ Allerede den 3. Oktober havde Vinhandler Colding henvendt sig til Klosterbestyrelsen med en Skrivelse, hvori han udtalte, at Rygtet om, at Klostret vilde sælge Prædikestolen, vel ikke kunde tale Sandhed, da den Ret, Klostret havde til Kirken og Kirkens Inventar, nærmest bestod i en Forpligtelse til at holde Kirken og Inventaret vedlige, samt at den danske Menighed vel ogsaa maatte have et Ord at sige i en saadan Sag, eftersom det gentagne Gange var sket, at den, naar Klostret ikke saa sig i Stand dertil, havde ydet de fornødne Bidrag til Kirkens Vedligeholdelse. Herpaa modtog han følgende Svar: »Paa Deres ærede Forespørgsel af 3. Oktober i Aar vil vi, skønt vi ikke anerkender Forpligtelsen til at udtale os om det af os foretagne Salg af Genstande, som tilhører Klostret, meddele, at vi har anset det for værende paa sin Plads at overlade det Klostret tilhørende Kirkeinventarstykke, den gamle Prædikestol, til St. Jørgens Sogn, som tidligere hørte ind under Klostret, til dettes nye Kirke, imod at det lader lave en ny Prædikestol.

Vi vil dertil endnu kun bemærke, at det ikke har kunnet ændre noget ved Kirkens Ejendomsret til denne Genstand, at der af andre er ydet Bidrag til dette eller hint Inventarstykke.«

Underskrifterne.

i den danske Kirke til uvedkommende og at tilkendegive vort Haab om, at Salget maa blive forebygget.

Den gamle Prædikestol er Kirkens bedste Smykke og har tilhørt den i de Aarhundreder, den danske Gudstjeneste har bestaaet. Vi tør antage, at den ærede Klosterbestyrelse baade af Ærbødighed mod Kirken og af Ansvarsfølelse over for Menigheden har været meget utilbøjelig til at lytte til Forslag om at sælge Prædikestolen bort fra Kirken, og at den kun har troet at give efter for en sørgelig Nødvendighed, idet den har ment ikke at have tilstrækkelige Pengemidler til Kirkens Vedligeholdelse.

Under Forudsætning af vort Samfunds Samtykke tillader vi os derfor at gøre den ærede Klosterbestyrelse det Tilbud at overtage Kirken med den hidtil Klosteret paahvilende Forpligtelse til at holde Kirken vedlige, at stille den til Raadighed for den bestaaende danske Gudstjeneste og ikke at bruge den til andet end gudstjenstlige Handlinger, kristelige Møder og anden kirkelig Anvendelse. Naar den ærede Klosterbestyrelse, hvad vi haaber, gaar ind paa dette Tilbud, udbeder vi os Forslag om, paa hvilke Vilkaar Overdragelsen vilde kunne finde Sted.

Da Ordningen af Kirkens Overdragelse til Kirkeligt Samfund vil kunne tage nogen Tid, og da vi gerne straks vil gøre noget for yderligere end det kan ske ved den nu bestaaende danske Gudstjeneste, der i de senere Aar uden Menighedens Skyld er bleven indskrænket til det halve, at imødekomme den kirkelige Sans hos de dansk-talende Beboere i Byen, saa tillader vi os at bede den ærede Klosterbestyrelse om, at den i Vinter vil overlade os Kirken en Gang hver fjorten Dage i den Uge, da der ellers ikke er nogen dansk Gudstjeneste, til Afholdelse af Prædikener, Bibellæsning eller andet kirkeligt Møde, idet vi i saa Fald vilde henvende os til en Række Præster for at bevæge dem til skiftevis med undertegnede Pastor Nielsen at prædike i Kirken til disse Tider. Vi har tænkt paa foreløbig at rette Opfordringen i dette Øjemed til de Herrer Pastor Wacker ved den herværende Diakonissestiftelse, Missionsinspektør Pastor Bahnsen i Breklum, Sømandspræst Pastor Sørensen i Altona, Pastor Tonnesen i Hoptrup, Pastor Nielsen i Sommersted og Pastor Petersen i Brarup, der tidligere har været Præst ved den danske Gudstjeneste her i Byen.

I den Tillid, at den ærede Klosterbestyrelse vil finde vore Begæringer billige og velgrundede, tillader vi os at haabe paa et imødekommende Svar og en frugtbringende Forhandling.

Bestyrelsen for »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«:
L. Poulsen. P. Thomsen. J. C. Paulsen. Ludolph Jessen.

M. Christiansen. J. Frohne. M. Jessen, f. Fibiger.

A. Johannsen. A. E. Colding. Pastor Nielsen. H. Madsen.
Chr. Bræundle.

Bestyrelsen bemyndigede Formanden til at rette Henvendelse til nævnte Præster om efter nærmere Aftale at prædike for den danske Menighed i Flensborg enten i Dansk Kirke eller i Ynglingeforeningens Lokale. Den tog med Tak imod et Tilbud fra Fru Jessen om at faa overladt til Uddeling blandt Medlemmerne et tilstrækkeligt Antal Eksemplarer af den af »Kristeligt Udvalg for Nordslesvig« udgivne, saakaldte grønne Sangbog. Endvidere vedtog Bestyrelsen at nedlægge Indsigelse imod Salget af Prædikestolen hos Konservatoren for Kunstmindesmærker, Gehejmeoverregeringsraad Lutsch i Berlin, samt at henvende sig til Provst Niese om hans Billigelse af Gudstjenesternes Afholdelse, saasnart der var indløbet Svar fra Klostret og Præsterne. Klosterbestyrelsens Svar er dateret 8. December 1905 og lyder i sin Korthed saaledes:

Hr. L. Poulsen, Flensborg.

Paa det af Dem medunderskrevne Andragende — vedrørende Køb af Helligaandskirken — svarer vi ærbødigst, at vi ikke er i Stand til for Øjeblikket at udtale os derom, da der allerede i nogen Tid har svævet andre Forhandlinger i denne Sag.

Herm. G. Dethleffsen.

Carl G. Andresen.

P. Selck.

Nane Krog.

J. Holm.

Som man ser, nævnes Prædikestolen slet ikke i denne Svarskrivelse, ej heller Andragendet om Tilladelse til Afholdelse af flere danske Gudstjenester i Kirken.

Hvad Prædikestolen angaar, havde Samfundet under 20. November modtaget det Svar fra Landskonservator Lutsch, at han havde forelagt Skrivelsen for den prøjsiske Kultusminister. Det endelige Svar gaves først den 28. Juni 1906 i en Skrivelse fra Regeringen i Slesvig, som udtalte, at Stadfæstelsen af Salget allerede havde fundet Sted og at der ikke var nogen Grund til at tage den tilbage.

Forinden havde Samfundet, foranlediget af et Brev fra Pastor Nielsen til Redaktør Jessen af 29. November 1905, hvoraf man ser, at Pastor Lensch ved St. Jørgen langt fra havde alle Tyskere bag sig, endnu henvendt sig til Provinskonservatoren, Professor Haupt i Eutin med en kraftig Indsigelse.

Det meget interessante Brev fra Pastor Nielsen lyder saaledes:

De er vist meget optaget i denne Tid, men jeg tør bede Dem om at paatage Dem vor Prædikestolesag. Det staar nu saaledes dermed:

Herr Tandlæge Stolley har ved et Regjeringsmedlem faaet den Meddelelse, at Cultusministeriet har tilsendt alle Acter Prof. Haupt i Eutin til endelig Afgjørelse. Hr. Stolley vilde selv have talt med Dem paa Deres Contor. Først i Aftes, d. 28. Nov. har Hr. Haupt modtaget det Hverv at bringe Anliggendet til Afslutning. Det tør ansees som glædeligt, at Hr. Stolley allerede nu er oplyst herom; Pastor Lensch har maaskee ikke endnu faaet Nys om Sagen. Jeg hørte i Dag i Byen, at han var kjed af at have begyndt denne Historie, og Regjeringen skal tage ham det ilde op, at hans Optræden har hidført de Dansktalesdes Sammenlutning.

Jeg tillader mig at tilføie den Skrivelse, som jeg i Aften sender til Hr. L.Poulsen, for Tiden i Vojens, med Ønske om at sende den til Prof. Haupt. Men der er endnu mere at skrive. I det mindste troede Hr. Stolley, at det var godt at paaminde Hr. Haupt om sit Ansvar og den politiske Side af Affairen. Hr. Haupt er decoreret med Dannebrogskorset, og det turde være beleiligt at gjøre ham opmærksom paa, at hans Afgjørelse muligvis bliver drøftet i Nationaltidende eller andre kongerigske Regjeringsblade. Ogsaa her i Byen og Omegnen vil Salgets Godkjendelse være til Fordeel for den danske Position, reent politisk seet. Hvis Hr. Haupt nu, da han er helt ansvarlig, stadfæster Salget, kan han regne med at blive ilde seet og bedømmet baade i Kjøbenhavn og Berlin.

Det er Hr. Stolley, der mente, at det var godt, om der blev skrevet til Hr. Haupt ogsaa fra Deres Side, og Hr. Stolley har aabenbart flere og bedre Forbindelser i Stolens Anliggende, end man nærmest skulde tænke. Jeg ved, at ogsaa Frimurerlogen »af etiske Grunde« er stærkt afficeret ved Salget.

Hvorledes De end tænker, ærede Herr Redaktør, saa vil De forstaae, at jeg allerede for Hr. Stolleys Skyld skriver til Dem. Man bliver jo ellers snart kjed af alt dette Bøvl og Vrøvl om en stakkels Prædikestol. Men vi har dog nok faaet Sagen forhalet eller standset. Lensch var i Begyndelsen meget tillidsfuld.

Jeg tilføier Protesten, som ei behøves tilbagesendt, at De kan see, hvad og hvor meget Herr Haupt faaer at vide; jeg tænker, at Herr Poulsen nok indsender den, ellers vil jeg gjøre det.

Med ærbødig Hilsen

Nielsen.

Den Skrivelse, dat. 29. November, som Samfundet vilde indsende til Prof. Haupt, taler om den Harme, der er opstaaet i saavel danske som tyske Kredse og »St. Jørgens Menighed vilde vel ikke have faaet et saa skændigt Indfald, dersom den ikke netop havde faaet overladt Kirken til midlertidig Benyttelse¹⁾ Men naar den nu tager Prædikestolen, Kirkens bedste Del, med sig, saa betragter vi dette som en grov Misbrug af den Gæsteret, man havde ydet den.«

Næste Dag meddeler imidlertid Redaktør P. Simonsen Grosserer Poulsen: »..... Af denne Skrivelse havde Hr. Jessen modtaget en Afskrift og deraf set, at den indeholdt flere fornærmelige Udtryk (»en uhørt og enestaaende, uforsvarlig og ubeføjet Pietetsløshed overfor en gammel indviet Helligdom og en retsløs, men saavel kristelig som kirkelig Menighed.«)« Af den Skrivelse, dat. 30. Nov., som findes med Lorens Poulsens Underskrift, ses imidlertid, at paaankede Udtryk er bibeholdt, men af Prof. Haupts Brev til Jessen fremgaar, at den slet ikke blev afsendt.

Redaktør Jessen sender under 30. November fra Berlin, den tyske Rigsdag, Prof. Haupt et høfligt, men sagligt set meget lidt indtrængende Brev:

»I Følge en i Dag modtagen Opfordring tillader jeg mig at henlede Deres Opmærksomhed paa Spørgsmaalet om Prædikestolen i den danske Kirke i Flensborg.

Saafermt De har modtaget en Fremstilling i dette Anliggende fra Formanden for »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, Hr. Grosserer L. Poulsen, eller Hr. Pastor Nielsen i Flensborg, vil De vel være tilstrækkeligt inde i Sagen Denne er i og for sig saa simpel [»einfach«], at det vel er overflødigt at skrive nærmere derom. Tillige er Opfordringen til mig den eneste Grund, hvorfor jeg har tilladt mig at skrive disse Linjer til Dem.

Med Højagtelse

ærbødigst

J. Jessen,

Chefredaktør, Medl. af d. tyske Rigsdag.«

---

¹⁾ Under 6. Marts 1902 var der mellem Præsterne C. Petersen og J. Lensch afsluttet Overenskomst om, at Helligaandskirken fra 1. April s. A. skulde benyttes af St. Jørgens Menighed hver Søndag og af den danske Menighed hver anden Søndag. (Mariekirken Arkiv.)

Fra Prof. Haupt modtager Redaktør Jessen et længere Svar:

»Eutin, den 1. December 1905.

Højtærede Herre!

Fra Hr. Poulsen har jeg intet modtaget. Jeg ved derfor heller ikke, i hvilken Retning »Kirkeligt Samfund«s Tanker gaar i dette Spørgsmaal. Det eneste, hvad jeg derom har erfaret af Bladene, var en fra »Flensborg Avis« overtaget Notits i »Nationaltidende«, som jeg daglig læser.

Hvis endelig de, som plejer at besøge Gudstjenesten i den danske Kirke i Flensborg, skulde nære det Ønske ikke som i saa mange Aar at se Kirken saa forsømt og holde paa dens Bevarelse og dens Udstyrelses Bevarelse, saa kan dette kun glæde »Denkmalsplege« [»Tilsynet med Mindesmærker«], og dette burde være sket for længe siden.

Netop for at forhøre mig om Grunden til, at der aldeles intet skete i den Retning, opsøgte jeg Dem for et Par Aar siden, ganske vist uden at træffe Dem, og den Oplysning, jeg fik, var ikke glædelig.

Iøvrigt ved jeg ikke ret, hvorledes netop jeg — man har i denne Sag fra forskellige Sider udtalt den Forventning, at jeg skulde være virksom angaaende Prædikestolens Flytning og med Vægt indvirke paa Afgørelsen — kommer til denne Ære, da jeg dog aldeles intet kan gøre derved. Hvilket Standpunkt jeg maa indtage som Tilsynshavende overfor Kunstmindesmærker, ligger for Haanden. Men denne Institution kan ingen Afgørelse træffe; den bliver kun spurgt. Og saaledes har jeg da ogsaa afgivet min Betænkning; men Afgørelsen vil i denne Sag næppe, hvor meget jeg end kunde ønske det, blive truffen med Hensyntagen til »Denkmalpflege«s Stilling, men ud fra Retsplejens og Forvaltningens Synspunkter. Vor Tid, for hvilken ellers intet er helligt og ukrænkeligt, udvider Begrebet Privat-Ejendom saa meget som muligt og erklærer den for hellig og ukrænkelig. Som Følge deraf bliver foreliggende Spørgsmaal udelukkende en Transaktion mellem Sælger og Køber, og det angaar, efter den romerske »Ret«s Grundsætninger, intet Menneske, til hvem Skomageren sælger Skoene og hvor dyre.

Jeg anbefaler mig

med Højagtelse og ærbødigst

Haupt.«

Paa dette Brev sender Redaktør Jessen Prof. Haupt et kraftigt Svar:

»Efter at have modtaget Deres oplysninger, for hvilke jeg takker Dem, højtærede Hr. professor, vil jeg, da De alt har af-

givet Deres skøn, underrette Hr. grosserer L. Poulsen om, at der ikke er grund til på det kirkelige samfunds vegne at sende nogen henvendelse til Dem. En sådan var påtænkt, fordi det var påstået, at sagen var overgivet til Deres afgørelse.

Må jeg over for en bemærkning af Dem tilføje, at der i de senere åringer ikke har været stor anledning for den danske menighed til at yde penge til vedligeholdelse af kirkens løvsøre, eftersom myndighederne for fem år siden slog halvdelen af de danske gudstjenester ihjel — der blev forgæves indsendt protest først af 700, senere af 2000 menighedsmedlemmer — og man ikke ved, når myndighederne helt ophæver den danske prædiken. Alligevel har »Kirkeligt Samfund« tilbudt at bekoste en nødvendig istandsættelse af prædikestolen under forudsætning af, at kirken holdes til rådighed for den danske gudstjeneste.

Samtidig hermed tillader jeg mig at sende professoren et nummer af Flensborg Avis med beretning om det kirkelige samfunds stiftelse.

Med Højagtelse

ærbødigst

J. Jessen.«

Dermed var der af Samfundet gjort, hvad der kunde gøres i denne Sag. Imidlertid blev Spørgsmaalet holdt aabent fra anden Side — endda efter Regeringens Bestemmelse af 28. Juni 1906. Paa et Møde, som Menighedsraadet for Vor Frue Sogn afholdt Fredag den 17. August 1906, drøftedes foruden Bygningen af en ny Kirke i Nystaden ogsaa Helligaandskirkens Besiddelsesforhold.

Af Sagfører Nieschling var udarbejdet en historisk og juridisk Betænkning, i hvilken der gjordes opmærksom paa, at i 1886 var Helligaandskirken og Præsteboligen indført i Grundbogen som Helligaandsklostrets Ejendom, uden at der fra nogen Side gjordes Indsigelse. Alligevel maatte tages i Betragtning, at Kirken baade før og efter Reformationen var indviet til Gudstjeneste alene, altsaa res extra commercium [ikke Handelsobjekt] og udenfor privatretlig Disposition. Den havde aldrig ophørt at være Gudshus og Kirkegods. Som evangelisk Gudshus er Kirken res sacra extra commercium, som hellige Ting kan Kirken, Alteret, Inventar osv. ikke engang sælges af en Patron. Sagføreren hældede til den Anskuelse, at ikke Hellig-

aandsklostret, men Vor Frue Sogn var Ejer af den danske Kirke.

Menighedsraadet vedtog som Følge deraf at henvende sig til Konsistoriet for at faa ordnet Besiddelsesforholdet og faa foretaget en Ændring i Grundbogen. Den danske Fabrikant Ludolph Jessen stiller derefter Andragende om at rejse Indsigelse mod, at Prædikestolen fjernes fra Kirken. Dette Andragende vedtoges i Form af, at Vor Frue Sogn misbilliger St. Jørgen Menighedsraads Handling og opfordrer det til frivilligt at give Afkald paa Prædikestolen.

Sammen med sine Notater fra Menighedsraadmødet sender Pastor Nielsen »Kirkeligt Samfund«s Formand et Kort af 18. August, hvori han bl. a. skriver: »Jeg ved paalideligt, at Pastor Lensch har sagt, at om han end vilde afstaa fra Prædikestolen, saa vilde hans Kirkeforstanderskab¹⁾ ikke opgive den. — Protesten fra Fruesognet er tijsendt Præsten idag.«

Under 22. August sender han L. Poulsen et udførligt Brev:

»I Steden for mundtligt at meddele noget af Hr. Sagfører Nieschlings Redegørelse, tillader jeg mig at forelægge Dem medfølgende Udtog til Deres egen Gjennemsigt. Det hele Actstykke er ikke saa grundigt, som det kunde ventes. Sagføreren indskrænker sig i Hovedsagen til, i Angreb at fremstille Kirken som en res sacra extra commercium, i Forsvar at gjendrive Klosters Ersitzungsrecht. Det vil jo ogsaa nærmest handle sig om at faa et juridisk Subject for den forladte Kirke, og Fruesognet vil jo gjøre, hvad det formaaer, for at blive Besidder. Det kan jo see ud, som om det var et belejligt Tidspunkt for at faa en selvstændig kirkelig dansk Menighed constitueret som Kirkens juridiske Person og Indehaver [fremhævet af mig], men paa Grund af de Erfaringer, De har gjort før i denne Retning, holder jeg ethvert saadant Forsøg for ubetimeligt. Fruesognet vil selv have Kirken, og man vil sige, at den nuværende Tilstand svarer til rimelige danske Krav. Jeg synes, man kan see at faae den 4. endnu manglende danske Gudstjeneste²⁾ tilbage, naar St. Jørgen Sogn først bruger sin egen Kirke.

¹⁾ Dette bestod af Rentier Kaper, Købmand Jensen, Emil Molsen, Capt. M. Johannsen og Bagermester Nissen.

²⁾ Nedenfor skal meddeles om Arbejdet for at faa en ekstra, altsaa 3., maanedlig dansk Gudstjeneste, hvilket resulterede i, at den første kunde afholdes den 1. Juli 1906.

Hvad Salget af Prædikestolen angaaer, saa bør vi bekjende: peccavimus omnes [vi har alle syndet], men Consistoriets Stilling er i Særdeleshed uforsvarlig. Det maa have alle fornødne juridiske Kundskaber til Raadighed og selv ansee sig som de hjemløse res sacrae' juridiske Subject, naar Hr. Nieschling da virkelig har Ret i, at den danske Kirke igjennem Aarhundreder ikke har havt en Eigentumsträger [Besidder]. Men det viser sig altid igjen, at Consistoriet er svageligt og helt upaalideligt, naar det har med Regjeringen at gjøre. Vi vilde være bedre stillede, om vi havde den præisiske Union, thi Kirkeraadet i Berlin er ikke underlagt Cultusministeriet, men sidste kirkelige Myndighed. Nu er Ministeriet det præisiske Consistoriums foresatte Myndighed, og Cultusministeren selv staar i Kirkens Tjeneste, og han har samtykket i Stolens Salg, og volenti non fit iniuria, hedder det i en gammel juridisk Grundsatning. Det har Herr Nieschling ikke vist hen til. Man tænker jo ogsaa mere paa Fremtiden. Kirkens egne Organer har samtykket i Salget. Den største Selvstændighed overfor Regjeringen har endnu den enkelte Menighed. Naar Consistorium og Cultusminister sælger en kirkelig Lysestage, saa kan et Sogneraadmedlem kræve Salget ophævet, fordi Lysestagen er res sacra. Om denne Lov har tilbagevirkende Kraft, kommer det an paa. Naar Fruesognet først virkelig opnaar, at blive Eigentumsträger eller juridisk Subject, hvad der jo først skal afgøres — vil det komme an paa, om Sognet overfor Ministeren kan hævde, at der foreligger Retsbrud overfor res sacrae. Jeg skriver det Sagen uvedkommende.

Hr. Pastor Lensch har iøvrigt paa Sognets Indsigelse givet et kynisk og som i Vanvid uforkammet Svar: Selv om en Proces skulde give ham Uret, vilde han dog forbeholde sig weitere Entschliessungen [videre Skridt]. Om han saa vil paakalde Kejserens Naade eller brænde Stolen, véd jeg ikke endnu. De Herrer Kirkeældste er vist glade ved at kunne sætte noget igjennem. De vil dog ikke troe, at Nachrichtens Indlæg, der gaar ud fra Lensch, stemmer overens med Præsternes Opfattelse. At den danske Kirke besøges, som om det var en Festdag, naar Samfundet indbyder en fremmed Præst, er jo en Selvfølge. Iøvrigt vilde Pastor Wurmb ikke, at Flensborg Avis alene skulde overtage Forsvaret, og han har derfor skrevet et Indlæg til Norddeutsche, som dog er blevet mildnet og svagere ved Provst Nieses Forestillinger.

Jeg troer dog ikke, ærede Herr Poulsen, at der fra dansk Side for Øjeblikket kan foretages nogetsomhelst. Men hvis De skulde være af anden Mening, saa vilde jeg forelægge Dem, hvad jeg tør meddele, og jeg er jo og forvissat om, at De følger Sagen med inderlig Deltagelse.

Ærbødigst

Nielsen.«

Nej, der var intet at gøre overfor Fakta: Dagen efter Menighedsraadet i Vor Frue Sogn var Prædikestolen uden videre bleven fjernet, lagt paa en Trækvogn og kørt over til Jørgensby. Der opsattes saa i Stedet for en ny, langt ringere.

Allerede i Nummeret for den 14. Juni 1906 (Mindre Udgave) havde »Flensborg Avis« tolket Danskernes Harmes over Tyskernes paatænkte Vold overfor deres Kirke. I Artiklen »Ad Bagtrapevejen« hedder det bl. a.:

»Ilvis der er nogen, som har troet, at man i sidste Øjeblik skulde vige tilbage for at fratage den danske Menighed i Flensborg dens gamle prægtige Prædikestol i Helligaandskirke, saa har man taget grundigt fejl. Prædikestolen er solgt for en Spotpris af 500 Mark, medens den er 10,000 — ti Tusinde — Mark værd efter endt Istandsættelse. Og for Øjeblikket er en ny Prædikestol til Dansk Kirke under Arbejde, en Prædikestol, der er blottet for enhver som helst Prydelse eller Udskæring. Dette har nemlig Kirkeforstanderskabet ment, at man godt kunde byde den danske Menighed.«

Hvordan St. Jørgen Sogns Præst og Kirkeældste tænkte, fremgaar en Smule af følgende interessante Brev fra Pastor Lensch til Pastor Nielsen, dat. 6. Juni 1906:

»Efterat Prædikestolen i Helligaandskirken definitivt er tilfalden os, har vi nu bestilt en ny Prædikestol til Kirken. Den bliver af Egetræ i gotisk Stil. Jeg har forsøgt at bevæge mine Herrer til at træde i Forbindelse med »Danskerne« [»den Dänen« i Gaaseøjne] vedrørende en evt. ønsket Udsmykning. Men Kirkeforstanderskab og Menighedsrepræsentantskab afslaar overhovedet at forhandle med det danske Parti, da dette kunde give Anledning til Retsfejltagelser [»Rechtsirrtümer«].

Jeg kan som Følge deraf ikke gøre meget for Dem. Paa min Anvisning blev bare Fyldingerne

1) holdt helt glatte, for at De ikke behøver at ærgre Dem over tyske Bibelskriptioner,

2) anbragt saaledes, at de uden Møje kan tages ud og evt. erstattes af udskaarne eller malede Fyldninger, dersom De ønsker at anskaffe saadanne.

Haabende snart at kunne forhandle personligt med Dem....«

Pastor Nielsen tilføjer Brevet, som han næste Dag sender til L. Poulsen:

»Uden i det mindste at ville give Maal og Maade agter jeg, at det ikke er værd at træde i hvilkensómhelst Forbindelse

med Kirkerepresentationen angaaende Stolens Udseende. Lad dem alene blive enige om, hvad de vil byde os. Ordet »behøver at ærgre« hidrører ikke fra mig. Jeg har rigtignok sagt, at det var sømmeligere at fylde de enkelte Felter med Emblemer end med tyske Ord. Jeg finder dog, at Feltet i Midten maatte have en Prydelse, det christelige Monogram med Alfa og Omega eller Lignende« ....

Forskellen mellem den gamle og den nye Prædikestol var meget iøjnefaldende, som det ses af Billederne i Poul Erichsens Bog.¹⁾

Da Kirkeligt Samfund efter Svaret fra Klosterbestyrelsen af 8. Dec. 1905 foreløbig ikke kunde regne med en Forøgelse af de danske Gudstjenester i Helligaandskirken, henvendte man sig til Bestyrelsen for Ynglingeforeningen om Tilladelse til mod en passende Godtgørelse at afholde 2 kirkelige Møder i dennes Forsamlingsbygning i Nørre Gravene. Fra Formanden, Lærer M. Carstensen, modtoges et Svar af 4. Dec. 1905, hvorefter Foreningen kun kunde overlade Salen til Samfundets Møder, dersom de kirkelige og politiske Øvrighedsorganer afgav skriftligt Bevis for, at de intet havde at indvende mod Mødernes Afholdelse.

Her skal ikke opregnes alle de Henvendelser, der mundtlig fandt Sted, foruden de skriftlige for at faa et Lokale til danske kristelige Møder ved tyske Statskirkepræster paa den Tid, saaledes at Pastor Nielsen den 12. Dec. 1905 underhaanden sender Grosserer Poulsen det mistrøstige Brev:

»Jeg beklager, at jeg ikke kan tilsige Afholdelsen af Bibel-timer eller religiøse Foredrag, enkeltvis eller i en bestemt Rækkefølge, ligemeget, hvem der afholder dem. Enhver Forøgelse af religiøse Møder med dansk Maal medfører alle mulige Myndigheders Opmærksomhed, og den er ikke ønskelig. Derimod anbefales den kirkelige Forening, at den blot vilde støtte Gudstjenestens Vedligeholdelse med Pengemidler«.

Alligevel skal her berettes om Kirkeligt Samfunds ufor-trødne Korrespondance med Myndighederne: 6. Dec. 1905 skriver Provst Niese til Pastor Nielsen:

»Til regelmæssige danske Bibeltimer i Foreningshuset, dersom de desuden afholdes fra anden Side end fra Dem, giver jeg under nuværende Forhold i k k e min Indvilgelse.«

¹⁾ Poul Erichsen: »Om end Taarnene falde«, Kbh. 1921, ved S. 112.

3. Januar 1906 meddeler Overborgmesteren, at Samfundet maa henvende sig til Politikontoret.

20. Januar meddeler Provst Niese, at han ikke vil lægge Hindringer i Vejen for Samfundets paatænkte Møder ved Præsterne Tonnesen, Hoptrup, og Nielsen, Sommersted.

3. Februar beder L. Poulsen Provsten om at underrette Politiet herom, da han derfra intet Svar kan faa.

6. Februar giver Politiet sin Tilladelse til de 2 Møder.

8. Februar forlanger Ynglingeforeningen en Afskrift af Originalskrivelserne.

22. Februar giver Regeringspræsidenten i Slesvig sin Tilladelse.

6. Marts stiller Ynglingeforeningen sin Sal til Raadighed til de 2 Møder.

21. Marts holdes det første Møde med Pastor Tonnesen, Hoptrup, som Taler.

23. April taler Pastor Nic. Nielsen, Sommersted, ved det andet Møde.

Skønt der begge Gange var mødt mellem 350 og 400 Mennesker, indsaa man dog, at hvis der for hvert Møde, der afholdtes, skulde overvindes saa mange Vanskeligheder, som Tilfældet havde været med de to første, vilde man være meget uheldig stillet. Man prøvede da at slaa ind paa en anden Vej, en Vej, som kronedes med saa stort Held, at man fastholdt den under hele Kirkeligt Samfunds Bestaaen.

Efter at man forinden havde sikret sig forskellige Præsters Tilsagn, rettede Pastor Nielsen den 7. Juni 1906 en Forespørgsel til Provst Niese angaaende Muligheden af, at Samfundet kunde faa Lov til at afholde 12 ekstra danske Gudstjenester om Aaret i Helligaandskirken ved fremmede Præster. Den 7. Juni svarer Provsten, at han ingen Indvendinger vil gøre, hvorpaa Pastor Nielsen den 9. Juni skriver til L. Poulsen:

»Ansøgningen om at afholde Samfundets Møder i Helligaandskirken kan vel nu snart engang anbringes fra Deres Side. Den kan jo godt være kortere end mit Udkast, som De har. De vil saa snart faa et tilfredsstillende Svar. Det turde være

bedst, om der tillige med Ansøgningen blev sagt, at Hr. Sørensen¹⁾ lejlighedsvis paa 24. Juni om Aftenen vilde tale. Jeg har ikke kunnet faa Provsten i Tale idag, ellers havde jeg selv forelagt det. Jeg tvivler, om han giver Samtykket, men det maa jo forsøges. Pastor Wacker og alle andre her fra Landet vil uden videre kunne tale. Herr Provst Niese har forgjæves opfordret Pastor Lensch til at give Afkald paa det skjændige Kjøb og erklæret, at Regjeringen med Modvillie har stadfæstet samme, fordi Klosterets Rettigheder ikke maatte krænkes. Deres Bebudelse om at skilles fra Kirken og Aarsagen dertil, skal jeg gjøre bekjendt«.

Allerede den 16. Juni giver Provst Niese sin Tilladelse — ogsaa for Pastor Sørensens Vedkommende — efter Samfundets Ansøgning af 12. samme Maaned; og paa en Henvendelse til Klosterbestyrelsen under 29. s. M. om Brug af Helligaandskirken i nævnte Øjemed, giver denne den 3. Juli et imødekommende Svar.

Ved den første af disse 12 saakaldte Samfundsgudstjenester prædikede som bebudet Pastor Sørensen — Søndag den 1. Juli. Der var 340 Personer til Stede. Ogsaa til de næste 4 Gudstjenester mødte der gennemsnitlig over 345 Tilhørere hver Gang.

Paa Kirkeligt Samfunds første Aarsmøde i Oktober 1906 kunde foruden om dette opnaaede Resultat oplyses, at Medlemstallet var steget til 547. To af de Mænd, der var virksomme ved Samfundets Stiftelse, Vinhandler Colding og Redaktør Jessen var afgaaede ved Døden i Aarets Løb.

1906—07 holdtes foruden de 12 Samfundsgudstjenester, som gennemsnitlig var besøgte af 230 Personer, et Foredrag af Pastor Nielsen om Grundtvig med ca. 150 Tilhørere. Denne havde allerede i et Brev af 8. 10. 1906 henledt Kirkeligt Samfunds Formands Opmærksomhed paa, at han havde noget liggende om Grundtvig, og tilføjet:

»Der er vist mange, som kun véd lidt om Gr., og det kunde være lige saa formaalstjenligt at høre noget om ham, som at der holdes opbyggeligt Møde. Jeg troer, at denne Sag godt kan forbindes med Aarsmødet. Jeg kan dog ikke vente af Dem, at De anbefaler denne Plan for Bestyrelsen, naar de ikke véd, hvad jeg vilde bringe om Grundtvig, som Formand kunde

---

1) Daværende danske Sømandspræst i Altona, nu Pastor Widding.

De frygte for at udsættes for Overraskelser og Ubehageligheder. Jeg mener derfor at forelægge Dem, hvad jeg har skrevet accurat saaledes, som jeg tænker det fremsat, og jeg troer, De vil finde, at jeg overalt i Sandfærdighed har villet ære Grundtvigs Minde. Jeg afleverer Udarbeidelsen i Deres Bolig i Eftermiddag, forvisset om, at De vil holde den hemmelig, og med Bøn om at tilsende mig den igjen.... Vi kunne jo være i Kirken eller hvilketsomhelst Lokale. Angaaende Grundtvig har Provst Niese ladet mig beholde fuld Frihed, endskjønt han jo helst vilde have Affairen paa Tysk .... I Passionstiden vil jeg see at faae Passionsandagter indrettet om Aftenen Kl. 8, om Fredagen, naar De vil støtte den. Det nærmere kan jo endnu omtales. Jeg vil engang forelægge det for Provst N.«.

Hvert Aar til Jul blev der ydet Hjælp til trængende Samfundsmedlemmer. Aarsmøderne, som i Reglen afholdes i Borgerforeningen og som Regel kun var Generalforsamlinger, var ikke videre godt besøgte. Den 7. November 1908 mødte der saaledes kun 25 Medlemmer, skønt et saa vigtigt Anliggende som Indførelse af den nordslesvigske Salmebog til Brug ved den danske Gudstjeneste stod paa Dagsordenen. Forslaget anbefalede af Pastor Nielsen og vedtoges enstemmigt.

Præsten var mere og mere bleven klar over, at den oven omtalte »grønne Sangbog« ikke var fyldestgørende som eneste Salmebog, og skrev allerede den 26. April 1907 til L. Poulsen:

»...Ved at forberede Anskaffelsen af en Koralbog har jeg gennemgaaet Sangbogens Numre, ialt 340. Det viser sig da, at jeg ikke kjender 174 Melodier til disse Sange og derfor blot vilde kunne bruge omtrent 140 Sange. Naar endvidere Salmer til særegne Tider (Jul, Morgen, Begravelse) udsondres, saa bliver kun 90—120 Sange tilovers til almindelig Brug. Jeg kan ikke undlade at paapege, at Salmesangen i Længden ikke kan trives, naar dette Forhold antages som det normale, den vil blive kjedsommelig og ensformig. Det er beklageligt, at der ikke gives en Koralbog til den grønne Sangbog, men selv om den var forhaanden, vilde Bogens ejendommelige Indhold ikke kunne bruges fuldtud. Nu i Begyndelsen, hvor vi i Samfundet endnu ikke er komne til Ro, er det godt, vi har den; men jeg tror, den byder ikke nok i Længden. Vi kan her i Flensborg ikke opnaa at gjøre os fortrolige med de mange ukjendte Melodier. Selvfølgelig vogter jeg mig for, i Samfundet at røre i disse Ting, og længe vilde min Overbevisning vist finde almindelig Modstand, at vi maa sætte den almindelige nordslesv. Salmebog i Steden

for den ubrugelige grønne Sangbog, men jeg vilde dog meddele Dem de ovenforstaaende Tal og bede Dem om Tilladelsen til engang at fremlægge dem for Bestyrelsen«.

Man vedtog nu at anskaffe 200 Eksemplarer af denne »sønderjydske Salmebog«, som skulde tilbydes Medlemmerne for 2 Mark Stykket. Konsistoriet i Kiel forærede den danske Menighed 50 Salmebøger til Benyttelse i Kirken.

I Maj Maaned 1909 forlod Pastor Nielsen efter 5 Aars Tjeneste sin Gerning som dansk Præst, da han forflyttedes til Toftlund. Skønt han ligesom sine Efterfølgere ikke var dansk-sindet, var han ivrig for det danske Kirkeliv i Flensborg og stod — som hans gengivne Breve udviser — i et fortroligt Forhold til Kirkeligt Samfund og dets Formand.

Til Belysning af ham og Forholdene skal endnu gengives nogle flere Breve fra ham til Grosserer L. Poulsen.¹⁾

I 1906 tilskrev han det kgl. Bibliotek i København for at faa udredet Helligaandskirkens Ejendomsforhold. Under 27. April 1907 modtog han fra Rigsarkivet sammesteds følgende vigtige Svar:

»I Gensvar paa Deres Skrivelse af 25. August f. A. skal jeg bemærke følgende: Det er ikke lykkedes ved en her foretagen Undersøgelse at finde noget Aktstykke, der oplyser Forholdet inellem Helligaandskirken i Flensborg og Klosteret samme Steds, saaledes at derved det af Dem stillede Spørgsmaal om, hvilken juridisk Person, der er Indehaver af Ejendomsretten til Helligaandskirkens Inventar, kan løses. Jeg maa derfor hen-vise Dem til at søge de af Dem begærede Akter dels i Statsarkivet i Slesvig, dels Regeringsarkivet samme Steds og dels i de lokale Arkiver i Flensborg.

V. A. Secher.«

7. Januar 1907:

»Det ligger mig paa Hjertet, at de danske Melodier glemmes og at Salmesangen er meget maadelig. Ogsaa paa Søndag skal sinukke Toner bruges, som ventes i en dansk Kirke. Maa jeg ikke Fredag Aften ½9 øve med Rosemann i Borgerforeningen, hvor De vist har et Instrument. Jeg tror, at Herr L. P. Christensen ved Avisen, som er i Foreningens Sangkor, vil forhjælpe os til nogle Forsangere. 5—6 vil være tilstrækkeligt

¹⁾ Fremhævelser ved mig.

ad Gangen .... Jeg tænkte, det var hensigtsmæssigt, ogsaa for Præsterne Skyld, at faae en af Herrerne blot engang om Aaret, altsaa at opstille 12 ialt, der muligst vilde komme i samme Rækkefølge....«

17. April 1907:

»Jeg har lige nu i Secretær Asmussens Nærværelse havt en længere Samtale med Provsten angaaende Helligaandskirken.... Som De véd, har Fruesognet ladet sig indføre i Grundbogen som Besidder af Kirken med Pastorat og Jorder. Landsretten har ikke anerkjendt denne Protest og Indskrivning, og Sagen er nu overgivet til Kammerrettens Afgørelse.... Helt bortset fra disse Afgjørelser vil Consistoriet under alle Omstændigheder hævde sin Ret til at erklære i det mindste Kirken som Kirkegods i den Forstand, at Kirken ikke kan udleveres til verdslige Øjemed, men altid har Consistoriet til Opsynsmand.... Herr Provst Niese tror, at Consistoriet vil hævde den ovenfor omtalte Ret, saasnt Kammerretten har ytret sig. Først da og naar det er klarert, vil man kunne drøfte Kjøb og Salg.... Det glædelige, finder jeg, ligger i, at Provst Niese ikke endnu selv tænker paa at købe Kirken fra Klosteret, men at han vil være behjælpelig med at faa den i vore Hænder. Skulde Fruesognet erklæres for Ejer, kunde Samfundet blive Miteigentümer [Medejer] .... Hvis De ønsker det, kan jeg bede om en Samtale med Generalsuperintendenten [Kaftan], der visiterer her den 28. og 29. April.... Det er vist vigtigt at afpasse det rette gunstige Øjeblik for at faae Kirken. Provsten gjorde sig i Samtalens Løb fortrolig med, at den kunde eies af Samfundet.... Jeg har ogsaa vist hen til, at ingen Gudstjeneste i Flensborg saaledes samler Arbeidere som vor ....«

31. Maj 1907:

»Jeg tillader mig at meddele Dem, at ogsaa Kammerretten i Berlin nu ikke har anerkjendt Fruesognets Hensigter med Helligaandskirken.... Ved alle disse Meddelelser gaar jeg jo ud fra, at De muligvis regner med at faae Kirken kjøbt. Desværre ytrede Provst Niese i Dag, at Samfundet end ikke som juridisk Person kunde købe Kirken. Vilde de Danske have Kirken, maatte de indskrives som en Personalmenighed med kirkelige Organer og Rettigheder. Da jeg viste hen til modstridende tidligere Ytringer, nægtede han Rigtigheden....«

Kiel 10. Juni 1907:

»Jeg vilde herved meddele Dem, at jeg i Lørdags og i Dag, Mandag, har confereret med Consistorialraad Lampe og Præsidenten Müller angaaende Helligaandskirken. Hvad der giver mig Anledning til at skrive, er, at Herrerne snart ønsker en

avtentisk Fremstilling af vore Ønsker. I Efteraaret, naar Generalsuperintendenten er vendt tilbage fra Visitats og Ferie, vil de nok drøfte Sagen med Dem, men de venter snart et Aktstykke....

Provst Niese har jo selv godkjendt, at Samfundet køber Kirken fra Klosteret eller at det faaer Garantier for at blive hjemme i Kirken. Endvidere ønsker vi at faae en sædvanlig Gudstjeneste mere om Maaneden. Præsidenten spurgte, om vi ikke vilde constitueres som Menighed, hvorpaa jeg svarede, at dette Maal laa for fjernt for Tiden.... Jeg har med megen Besvær maattet fjerne al Mistanke, som om vi vare en politisk Forening.. Han foreslog, at Samfundet købte Kirken til Fruesognet, som igjen skulde give Samfundet alle ønskelige Rettigheder. Han var meget imødekommende; det er kjedeligt, at Generalsuperintendenten er fraværende.

Naar De ikke anseer det som forhastet, maatte vore Ønsker proponeres Torsdag. Jeg kommer hjem Onsdag Nat. Vi kunde jo komme sammen et Sted med Herr J. C. Paulsen, Herr Thomsen, Fru Jessen med flere....«

L. Poulsen sender dette Brev til Sekretæren — med Paategnelsen:

»Arbejder paa, enten at faa Helligaandskirken aabnet for dansk Gudstjeneste hver Søndag, eller at købe Kirken.«

25. September 1907:

»...Angaaende Kirkens Salg er Provst Niese rede til at underhandle med Dem paa enhver formaalstjenlig Maade, saaledes at Samfundets og Kirkens Rettigheder indføres i Grundbogen. Han selv ønsker, at den danske Gudstjeneste bliver bestaaende og at Fruesognet tager Del i Købet med en vis Sum, og at Huset bliver kirkelig Eiendom. Nærmest vil han enten ved et Brev eller en Reise bede Præsidenten i Kiel om at fremskynde Undersøgelsen angaaende Besiddelsesforholdene. Han ønsker Samfundet som en fri kirkelig Corporation indlemmet i Fruesognet....«

2. Oktober 1908:

»Først iaftes har jeg erfaret, at medfølgende Udkast skal drøftes i Eftermiddag Kl. 5 i Raadhuset, af enkelte Medlemmer af Byraadet, Kirkeforstanderskabet af de forskellige Menigheder og Klosterets Bestyrelse. En Beslutning tages dog først i Slutningen af denne Maaned, naar Consistoriet sender en Commission herhen. Herr Selck har havt den Venlighed at tilsende mig dette Udkast. Jeg holder det ikke for nødvendigt at kræve Adgang i Hast til den foreløbige Drøftelse idag. Ud-

kastet giver jo en vis Garanti for, at Gudstjenesten bliver bestaaende i den gamle Kirke. Om denne Garanti er formuleret tilstrækkeligt, maa jeg lade staae hen.

Fremfor alt, synes jeg, har vi Behov at anerkjendes af Consistoriet, saaledes at der regnes med os og at der forhandles med os. Nu spørges vi ikke og har ikke Adkomst og Ret til at høres. Vi trænger til en kirkelig Repræsentation. Provst Niese var før imødekommende i dette Stykke. Jeg troer, at han for Tiden ogsaa er velvillig. Det kunde kun være heldigt for Gudstjenesten og Kirkens Vedligeholdelse, om Samfundet, saafremt det bliver kirkeligt, anerkendes som et Led i den organiserede Kirke....»

9. November 1908:

»Det er Provst N.'s Mening at danne en Commission, der skal varetage den danske Gudstjeneste. Samme skulde bestaa af 3 Medlemmer af vort Samfund, Præsten, 3 Medlemmer af Collegiet i Frue Sogn og Provsten som Formand. Denne Commissions Dannelse vilde betyde et Fremskridt for os. For at det nu ikke bliver ved Ord og Stemning, saa beder jeg at overveje, om vi ikke kunde samles til et Bestyrelsesmøde, for at bede Provsten om at arrangere en Drøftelse med os. Kirken vil snart blive kjøbt af Sognet [Fruesogn] .....

Sommeren 1909 var Pastor Johannes Tonnesen lidt over et Fjerdingaar midlertidig dansk Præst i Flensborg samtidig med, at han var Hjælpepræst ved St. Petri. I September Maaned forflyttedes han til Bedsted i Nordslesvig og sendte den 22. samme Maaned følgende Brev til Grosserer Poulsen:

»Mange Tak for Deres venlige Brev og Deres Lykønskning til mig i min nye Gerning og mit nye Hjem. Den danske Menighed i Flensborg har vist mig saa megen Venlighed, at jeg aldrig vil glemme den deilige Tid, jeg maatte staa i Deres Menighed.

For Oktober har jeg ingen Forholdsregler taget [med Hensyn til Samfundsgudstjenesten], da jeg ikke anede, at det vilde vente saa længe med Embedets Besættelse. Der er jo 6 Præster, som har søgt; disse 6 ere, hvad jeg har hørt, Otte (Hellevad), Steffen (Adsbøl), Rønnau (Løgumkloster), Kyhl (Vedsted), Lausen (Ensted) og Møller (Øster Lindet).«

Den nye danske Præst blev ingen af de nævnte 6, men Pastor Thomas Matthiesen, født 22. September 1874 i Haderslev og paa det Tidspunkt Præst i Spandet, en Mand, der taler udmær-

ket Dansk, en fremragende Kender af Sønderjyllands Kirkehistorie, dertil af stærkt missionerende Indstilling. Dette sidste fremgaar allerede af hans Takkebrev til Kirkeligt Samfunds Formand, dateret 28. Oktober 1909:

»Hjertelig Tak for den Hilsen og de gode Ønsker, som De paa Kirket. Samfunds Vegne har sendt mig i Anledning af Valget, hvis Udfald kom mig meget overraskende. Det er mit inderlige Ønske at komme i god Forstaaelse med Samfundet og dets Bestyrelse, og jeg glæder mig meget til herefter at skulle tale vækkende og opbyggende Guds Ord i Hl. Aandskirken og haaber paa, at Gud vil velsigne Arbejdet.

Med megen Agtelse

Deres Th. Matthiesen«.

Under Pastor Matthiesen, der som dansk Præst overlevede Kirkeligt Samfund, idet han først indstillede sine danske Gudstjenester i Helligaandskirken 2. Pinsedag 1923, voksede baade Kirkebesøget og Nadvergæsternes Antal, hvorimod Samfundet ikke syntes at have Evne til at virke missionerende, saa at de mange Medlemmer, der ved Dødsfald faldt fra, erstattedes af andre eller unge.

Nadvergæsternes Antal var saaledes 1905—22:

1905: 101	1911: 191	1917: 246
1906: 96	1912: 253	1918: 251
1907: 87	1913: 245	1919: 211
1908: 72	1914: 251	1920: 174
1909: 68	1915: 260	1921: 149
1910: 213	1916: 281	1922: 82

Kirkeligt Samfunds Medlemsantal var paa samme Tid:

1905: 458	1913: 295	1920: 236
1906: 547	1914: 288	
1907: 574	1915: 270	
1908: 574 ? ¹⁾	1916: 262	
1909: 582 ? ¹⁾	1917: 259	
1910: 587 ? ¹⁾	1918: 259	
1911: 594 ? ¹⁾	1919: 265	
1912: 597 ? ¹⁾		

Pastor Matthiesen arbejdede ligesom Pastor Nielsen paa at

¹⁾ Et Spørgsmaalstegn er sat ved Tallene, da der vel fandt nye Indmeldelser Sted, men uden at Medlemslisten synes at være revideret.

faa det meget forfaldne Alter istandsat. Saaledes skriver han den 13. Juni 1912 til Grosserer Poulsen:

».... Efter at Dansk Kirke er gaaet over til Marie Kirkens Eje, har der indenfor denne Kirkes Repræsentation været Tale om Alteret i Dansk Kirke — som det, der mest trænger til Fornyelse. Provinskonservator Prof. Haupt fra Eutin har været i Kirken og seet paa Alteret og afgivet sit Skjøn desangaaende. Han mente, at det burde og kunde konserveres og istandsættes, og derefter besluttedes i »Parochialverband« (= den fælles finansielle Repræsentation for det gamle Frue Sogn) i Overensstemmelse dermed. Man mente, at Provinsen vilde overtage den største Part af Omkostningerne — hvad Prof. Haupt havde stillet i Udsigt — Parochialverband bevilgede saa 100 M. og henstillede til Kirkeligt Samfund ogsaa at bevilge 100 M. til samme Øjemed.

Da jeg havde været af den Mening, at Alteret næppe kunde repareres og at det heller ikke havde megen Kunstværd, skrev jeg selv til Prof. Haupt desangaaende og ytrede mine Tvivl og Betæneligheder, udtalte ogsaa, at der indenfor den danske Menighed fremdeles findes en Del Misstemning paa Grund af Prædikestolen m. m.

Prof. Haupt skrev saa bl. a.¹⁾: »Jeg kan udmærket forstaa, at der i den Menighed, som holder sig til Kirken, stadig kan findes en vis Misstemning paa Grund af den lidte Behandling. Ligeledes, at netop Altret med sit saa lidet tiltalende Udseende ikke vækker megen Offerglæde. Imidlertid er det ikke at forkaste, tværtimod... Jeg tror, dets Udseende vil efter en Restaurering være Kirken til Ære og Pryd....«

Saavidt Prof. Haupt. Sagen ligger altsaa saadan, at Dansk Kirke kan faa sit gamle historiske Alter restaureret, dersom Marie Kirken og Kirkel. Samfund hver bidrager 100 M. Selv om det gamle Alter ikke er særlig tiltalende i sig selv, er der dog efter min Mening en hel Del, som taler for, at vi beholder det, naar det kan vinde ved Restaurering. Prof. Haupt vil ikke tillade, at det kasseres.

Efter den Drøftelse, som vi havde i Kirkel. Samfunds Bestyrelse i December ifjor,²⁾ haaber jeg, at Kirk. Samfund ikke vil være uvillig til at støtte denne Sag. Maa jeg saa først bede Dem, kj. Hr. Poulsen, om Deres Mening?»

Lor. Poulsens Svar kender jeg ikke, men den 13. August s. A. skriver Pastor Matth.:

¹⁾ Oversat og forkortet af mig.

²⁾ Herom findes intet nærmere Referat i Kirkeligt Samfunds Protokol.

»Jeg var noget skuffet over Deres negative Svar med Hensyn til Altertavlen og jeg vil med Deres Tilladelse komme tilbage til denne Sag i vort næste Bestyrelsesmøde«.

Dette skete den 9. November, og Bestyrelsen vedtog at bevilge de 100 Mark til Altertavlens Restaurering.

Ser vi paa Kirkeligt Samfunds Stilling til den tyske Kirke i Tiden før Verdenskrigen, lægger vi Mærke til, at man i Flensborg — modsat f. Eks. i Haderslev, hvor det den 6. Juni 1894 oprettede Kirkelige Samfund d. 14. December 1899 omdannedes til en dansk Frimenighed med egen Kirkebygning — afgjort holdt paa Forbindelsen med Statskirken. Det var kun dennes Præster, der fik Lov at forkynde Evangeliet eller holde Foredrag for de Danske, og da stud. theol. Joh. Philipsen fra Nybøl i Sundved i 1912 tilbyder at holde en Gudstjeneste eller et kristeligt Møde, skriver Pastor Matthiesen — i samme Brev af 13. Aug. —:

»Dersom vi nu lod Hr. Philipsen (som han havde set nævne i Frimenighedernes Prædikantliste) prædike, saa vilde det være et Novum, som jeg ikke kan være med paa.«

Og næste Dag tilføjer han:

»Situationen [Ph.'s Besøg hos M.] var altsaa i flere Retninger noget pinlig, baade for Hr. Philipsen og for mig.«

Under Verdenskrigen fortsatte Kirkeligt Samfund uanfægtet sin Virksomhed under sin nye Formand, Bankdirektør P. Thomsen, og med Pastor Matthiesen som Præst. Man udsendte opbyggelig Læsning til Medlemmerne og forhøjede Summen, der hvert Aar til Jul uddeltes til trængende Medlemmer.

Hvad angaar de maanedlige Aftengudstjenester ved fremmede Præster, kunde Præsten ved Bestyrelsesmødet den 13. November 1914 oplyse:

»Provsten anerkender, at der foreligger Trang til en dansk Aftengudstjeneste om Maaneden, som ses af det gode Besøg. Han er ikke uvillig til at foreslaa Parochialforbundet, at Omkostningerne ved disse Gudstjenester (Lys og Varme, Organistløn m. m.) overtages af samme. Gudstjenesten maatte saa som Regel afholdes af Pastor Matthiesen, der dog naturlig har Ret til nu og da at hidkalde en anden Præst i sit Sted. Den Leje, som Kirkeligt

Samfund hidtil har betalt til Parochialforbundets Kasse [1000 Mark], vilde dermed bortfalde.«

Denne Plan tiltraadte Bestyrelsen.

1914—15 afholdtes 6, 1915—16 9 og 1916—17 ligeledes 9 saadanne Gudstjenester. I 1917—18 maatte ogsaa de sædvanlige Formiddagsgudstjenester henlægges til om Aftenen eller om Eftermiddagen. Da man paa Aarsmødet den 14. November 1918 paatalte, at der ingen Aftengudstjenester ved fremmede Præster afholdtes, blev der fra Formandens og anden Side gjort gældende, »at det for Øjeblikket paa Grund af de uheldige Trafikforhold var ugørligt at faa udenbys Præster hertil og at der ifølge den politiske Vending [Vaabenstilstanden] varsledes om gunstigere Kaar herefter for den danske Gudstjeneste«.

Foreløbig trak det dog i Langdrag dermed. Krigsforholdene, f. Eks. Umuligheden af at opvarme Kirkerne, vedvarede. Men i Juni 1919 kunde til Gengæld et talrigt besøgt opbyggeligt Møde afholdes i Borgerforeningens Sal. Her talte paa Samfundets Opfordring Pastor A. Fibiger fra Eliaskirken i København. Ved Aarsmødet den 4. December s. A. holdt Pastor Matthiesen Foredrag om »Ansgar, Nordens Apostel«.

I Afstemningskampens Tid havde Samfundets Bestyrelse forskellige Planer om en Nyordning for det danske Kirkeliv, dersom Flensborg kom til Danmark. Afstemningsresultatet den 14. Marts 1920 kuldkastede imidlertid alle Drømme og Planer, og Sommeren gik, inden man kom til sig selv ovenpaa den store Skuffelse, som ikke gjordes mindre derved, at der ved Afstemningen opstod en Misstemning mellem den tysksindede danske Præst og en Del af Menigheden.

Den 3. August 1920 samledes Bestyrelsen til Møde med eet eneste Punkt paa Dagsordenen, nemlig »Drøftelsen af de fremtidige kirkelige Tilstande i den danske Menighed i Flensborg«. Efter Drøftelsen vedtog man at andrage Fruesognets Kirkekollegium om, 1) at faa dansk Gudstjeneste hver Søn- og Helligdag, 2) dersom Arbejdet skulde overstige Pastor Matthiesens Kræfter, at der ved Siden af ansattes en anden dansk Præst med tilstrækkelig Forstaaelse for dansk Menighedsliv, 3) at Hellig-

aandskirken maatte blive stillet til Raadighed for de udbedte Gudstjenester.¹⁾

Den 6. November samledes man igen, da Provst Niese under 4. November havde meddelt følgende Svar: Saavel Parochialforbundet som Fruesogns Kirkeforstanderskab var med Konsistoriets Samtykke indforstaaet med en Forøgelse af de danske Gudstjenester og stillede Helligaandskirken til Raadighed til dette Formaal. Den allerede i Forvejen med Arbejde overbebyrdede Pastor Th. Matthiesen kunde dog vanskeligt overtage flere danske Gudstjenester, og Provsten havde af andre af Landskirkens Præster kun faaet Tilsagn fra Pastor C. Matthiesen ved Diakonissestiftelsen, som hveranden Maaned vilde holde en dansk Gudstjeneste.

Skrivelsen slutter med denne vigtige Passus: »Iøvrigt har det ev. luth. Konsistorium paalagt mig at meddele Bestyrelsen for Kirkeligt Samfund, at Spørgsmaalet om Ansættelse af en særlig rigsdansk Gejstlig — et Spørgsmaal, som det i og for sig [»an sich«] aldeles ikke staar afvisende overfor — kun kunde behandles i Sammenhæng med den fremtidige Ordning af den kirkelige Betjening af de tyske Mindretal i Nordslesvig. Det ev.-luth. Konsistorium anser det kun for ønskeligt, om en Imødekommen i det afstaaede Nordslesvig kunde give det en Mulighed for at opfylde de flensborgske danske Mindretals Ønsker.«

Da man imidlertid allerede var traadt i Forbindelse med »Dansk Kirke i Udlandet«, som i Oktober Maaned havde købt Ejendommen Toosbygade 7, »Kaiserhof«, for ved sin Sekretær, Poul Erichsen, at begynde et kristeligt Arbejde iblandt de Danske i Flensborg ud fra dette Hus, som døbttes »Ansgar«, besluttede Bestyrelsen at forelægge Provstens Skrivelse for en Generalforsamling og at vente med Besvarelsen, indtil en Konference havde fundet Sted mellem Repræsentanter for Kirkeligt Samfund og Ministeriet i København samt Formanden for »Dansk Kirke i Udlandet«.

---

¹⁾ Skrivelsen er paa Dansk gengivet i Poul Erichsens Bog, S. 118—119.

Under 22. November afgaar Bestyrelsens Svar: Paa det ekstraordinære Medlemsmøde havde man fastholdt, at der snarest maatte ansættes en særlig rigsdansk Præst, i Særdeleshed da et ikke lille Antal Menighedsmedlemmer siden Afstemningen ikke længer følte sig tilfreds med de danske Gudstjenester og en Del Forældre ønskede dansk Konfirmationsundervisning til deres Børn. Med Hensyn til det tyske Mindretals kirkelige Betjening i Nordslesvig, da var eller blev dette Spørgsmaal løst paa en fuldt loyal Maade. Forsamlingen havde holdt paa, at dersom man ikke fik disse Ønsker opfyldt, vilde man danne en dansk Frimenighed med paafølgende Udmeldelse af Landskirken. Efter at man bl. a. havde bedt om at faa overladt Helligaandskirken udelukkende til dansk Gudstjeneste, udbad man sig Svar inden 15. December.

Allerede den 29. November meddeler Provst Niese, at Frue Sogneforbund (»Parochialverband«) nok vilde forøge de danske Gudstjenesters Antal, men kun indenfor den bestaaende landskirkelige Ramme. For Øjeblikket kunde det ikke afgive Helligaandskirken til udelukkende dansk Gudstjeneste, da de høje Kulpriser krævede, at Fruesogn behøvede Kirken til sine Gudstjenester. »Overhovedet er Sogneforbundet slet ikke i Stand til at give en ikke anerkendt kirkelig Organisation som en Forening Rettigheder med Hensyn til kirkelige Bygninger«. Til Slut beklagede Provsten, at Bestyrelsen under dens Samtale med ham ikke havde fortalt ham, at Pastor Noack i nær Fremtid vilde optage en Gerning i Byen.

Samfundets sidste Aarsmøde afholdtes den 16. November 1920 i »Ansgar«, og her bekendtgjordes, at der senere vilde blive afholdt et Møde, ved hvilket man vilde drøfte Opløsningen af »Kirkeligt Samfund« og Dannelsen af en dansk Menighed med en kongerigsk Præst.

I Bestyrelsens Svar til Provsten, dateret 27. December 1920, hedder det bl. a.: Efter som Formanden privat har faaet meddelt, at Spørgsmaalet forhandles over Berlin med Nordslesvig, og derved trækkes i Langdrag, beder man indtrængende om Sagens Fremskyndelse, da Menigheden ellers forbe-

holder sig frie Hænder til Dannelsen af en Frimenighed. Pastor Noack havde kun opholdt sig i Flensborg paa Besøg og derved talt ved nogle Møder.

Den 30. December meddeler Provsten, at Konsistoriet henholder sig til sit Svar af 22. November, og Frue Sogneforbund vil ikke afgive Helligaandskirken til en Forenings Gudstjenester. Desuden vil det ikke være villigt til at opgive de regelmæssige danske Gudstjenester, som hidtil har været afholdt paa dets Bekostning. »Det vil være i fælles Interesse at udbygge den bestaaende Ordning i Forstaaelse med Herr Pastor Th. Matthiesen.«

Samtidig med denne omstændelige og frugtesløse Korrespondance med de tyske Myndigheder havde de Danske i Flensborg udvekslet Tanker og Skrivelser med »Dansk Kirke i Udlandet«. Søndag den 2. Januar 1921 indviedes Menighedssalen i »Ansgar« med en Tale af D. K. U.'s Næstformand, Pastor Fibiger. Og den følgende Dag forhandlede D. K. U.-Repræsentanter og Kirkeligt Samfund — under Tilstedeværelse af den designerede Præst, Pastor Noack, og den ny oprettede K. F. U. K.'s Sekretær, Frk. A. Larsen — den kirkelige Ordning af Flensborgs danske Menighed.

Indtil videre vedblev man at forhandle med Provst Niese. Den 12. Januar meddeler denne, at Konsistoriet ikke vilde udtale sig om Ansættelse af en kongerigsk Præst, saalænge de tyske Præster i Nordslesvig ikke var bekræftede i deres Embeder. Ligeledes var man enig med Frue Sogneforbundet om, at der ikke kunde være Tale om at udlevere Helligaandskirken til den danske Menighed.

Den 5. Februar androg Kirkeligt Samfund paany Konsistoriet om

- 1) Dannelsen af en dansk Menighed i Flensborg,
- 2) Denne Menigheds Ligeberettigelse med de øvrige Menigheder i Byen,
- 3) Ansættelse af en kongerigsk Præst.

Menigheden skulde vedblive at staa under den slesvig-holstenske Landskirke.

Samme Dag indsendtes alle Sagens Aktstykker til Kultusministeriet i Berlin.

Man havde fra dansk Side tænkt sig at vente taalmodigt til 1. Marts for saa at overveje videre Skridt, men først ved et Medlemsmøde den 22. Marts tilstillede man Konsistoriet et Ultimatum til 1. Maj, hvorefter man vilde skride til Oprettelsen af en selvstændig dansk Menighed.

Men den 1. Maj forelaa intet Tilsagn eller Forslag fra de tyske Kirkemyndigheder om en ny kirkelig Ordning, og saa vedtager man fra dansk Side at genoprette den frie danske Menighed, som saa uretfærdigt var opløst i 1864 og som man, hvad hele »Kirkeligt Samfund«s Liv havde vist, saa haardt trængte til, ved et Møde i »Nordischer Hof« den 13. Maj 1921. Søndag den 26. Juni indviede »Dansk Kirke i Udlandet«s Formand, Biskop C. Wegener, Kirkesalen i »Ansgar« og indsatte Pastor Noack som Menighedens første Præst. Endelig i 1926 fik den danske Menighed overladt Helligaandskirken til sine Gudstjenester.

»Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn« havde da opfyldt sin Mission, hvad selve Flensborg By angik, og opløstes som Følge deraf paa et Medlemsmøde i »Nordischer Hof« den 27. Juni 1921. Dets Formue og Ejendom gik ifølge Vedtægternes § 7 over paa den danske Menigheds Hænder.

Det fremdragne Materiale har ladet os følge Samfundets Virksomhed under vanskelige ydre Kaar og bag Kulisserne den tyske Landskirkes maaske nok velmente, men mislykkede Forsøg paa — efter først at have prøvet paa at slaa den danske Menighed ihjel ved at opløse den i 1864 — at ophjælpe det danske Kirkeliv. Kunde Samfundet end ikke, hvad for en stor Del skyldtes, at Børnene ikke i Skolen kunde lære det danske Sprog og f. Eks. Salmerne at kende, virke fornyende og missionerende, saa har det dog røgtet den genoprettende Opgave, som det danske Kirkeliv i Flensborg baade indefra og udefra krævede løst, nemlig Genoprettelsen af en selvstændig dansk Menighed, først i Flensborg og senere i en videre Omkreds i Sydslesvig.